



Biuletyn BdPN

INTERNETOWY BIULETYN BIESZCZADZKIEGO PARKU NARODOWEGO - WYDANIE SPECJALNE 2



CZŁOWIEK I GÓRY

SPIS TREŚCI

| | |
|---|----|
| Wstęp – „Człowiek i góry” – akcja edukacyjna BdPN – <i>B. Szary</i> | 3 |
| Spotkanie z przewodnikami górskimi oraz premiera filmu „Bieszczadzki Park Narodowy” – <i>G. Holly, B. Szary</i> | 5 |
| MRB „Karpaty Wschodnie” – warsztaty dla nauczycieli – <i>M. Prajsnar</i> | 9 |
| Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” – <i>S. Kucharzyk</i> | 14 |
| Krajobraz sakralny Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” – <i>G. Holly</i> | 19 |
| Wakacyjne spotkania z przyrodą 2012 – <i>B. Szary</i> | 28 |
| Górskie obszary chronione Podkarpacia – warsztaty dla nauczycieli – <i>B. Szary</i> | 30 |

W biuletynie wykorzystano zdjęcia następujących osób: Beata Szary, Grażyna Holly, Stanisław Kucharzyk, Ewa Bujalska, Ryszard Pieniążek, Sebastian Stemulak, Maria Walczak.

Internetowy Biuletyn Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Adres redakcji:
Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny BdPN
ul. Bełska 7, 38-700 Ustrzyki Dolne
tel. (13) 461 10 91, fax (13) 461 30 62

Redakcja:
Grażyna Holly - redaktor naczelny,
Adam Leń, Ryszard Prędko,
Skład i opracowanie graficzne - Adam Leń



„Człowiek i góry” – akcja edukacyjna Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Przedstawiamy Państwu kolejny już w tym roku specjalny numer Biuletynu BdPN, poświęcony akcji edukacyjnej „Człowiek i góry”, zorganizowanej przez Bieszczadzki Park Narodowy w 2012 r. Celem akcji było pogłębianie świadomości społeczeństwa na temat ekologicznego i kulturowego znaczenia górskich obszarów chronionych województwa podkarpackiego, kształtowanie właściwych postaw wobec ochrony przyrody, przekazanie podstawowej wiedzy o walorach przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych górskich obszarów chronionych województwa podkarpackiego oraz propagowanie obszarów chronionych jako zapleczka dydaktycznego dla edukacji ekologicznej i turystyki przyrodniczej.

Patronat medialny nad akcją objął Oddział Telewizji Polskiej S.A. w Rzeszowie. Organizacja akcji została dofinansowana ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.



Poster towarzyszący akcji „Człowiek i góry”.



WSTĘP

W akcji „Człowiek i góry” wzięło udział ponad tysiąc osób: nauczyciele przyrody, biologii i geografii podkarpackich szkół, studenci, przewodnicy turystyczni oraz inne osoby zainteresowane tematyką - zarówno dorośli jak i młodzież.



Bieszczadzka Noc Muzeów w szklarni Ogrodu Botanicznego UJ w Krakowie.

W ramach akcji, odbyła się premierowa prezentacja filmu „Bieszczadzki Park Narodowy” oraz spotkanie z górkimi przewodnikami turystycznymi, w którym uczestniczyło ok. 80 osób. Kolejne prezentacje filmu odbyły się w Ogrodzie Botanicznym UJ w Krakowie podczas bieszczadzkiej nocy muzeów (ok. 600 osób) i na Uniwersytecie Rzeszowskim w Katedrze Biologii Środowiskowej (ok. 40 osób). Nauczyciele szkół podstawowych, gimnazjalnych i licealnych województwa podkarpackiego wzięli udział w trzydniowych warsztatach na terenie Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”, w części polskiej, ukraińskiej i słowackiej (32 uczestników), oraz trzydniowych warsztatach na terenie górskich obszarów chronionych naszego województwa, w szczególności Bieszczadzkiego PN i Magurskiego PN (21 uczestników). W cyklu dziewięciu prelekcji w ramach „Wakacyjnych spotkań z przyrodą” uczestniczyło ok. 350 osób.

W niniejszym Biuletynie zamieszczono relacje z wydarzeń, które odbyły się w ramach akcji „Człowiek i góry” oraz referaty dotyczące Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” prezentowane podczas warsztatów dla nauczycieli.



Premiera filmu „Bieszczadzki Park Narodowy”

Spotkanie z przewodnikami górskimi oraz premiera filmu „Bieszczadzki Park Narodowy”

14 kwietnia 2012 r. w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych ok. 80 przewodników górskich uczestniczyło w spotkaniu z Dyrekcją Parku i obejrzało premierę filmu przyrodniczego „Bieszczadzki Park Narodowy”. Spotkanie zainaugurowało szerszą akcję edukacyjną pod hasłem „Człowiek i góry”, realizowaną przez Bieszczadzki Park Narodowy. Wykonawcą filmu jest firma „Jawor” Marcina Krzyżańskiego z Krakowa, Autora m.in. wieloodcinkowego cyklu programów przyrodniczych pt.: „100 tysięcy bocianów”, emitowanego przez TVP. W prezentowanym filmie „Bieszczadzki Park Narodowy” Autor zaprasza na wędrowkę po jednej z największych polskich ostoi dzikiej przyrody, jaką stanowi obszar Parku. Wędrowka prowadzi od najwyższej położonych partii połonin po „kraj dolin”, od wczesnej wiosny do srogiej zimy, od czasów najdawniejszych po współczesność. Podczas niej obserwujemy przemierzające bieszczadzkie knieje niedźwiedzie, żubry oraz wilki i rysie. Wspólnie z Autorem szukamy odpowiedzi na liczne pytania, m.in. dlaczego ryś został wybrany jako symbol Bieszczadzkiego Parku Narodowego, kto zaczarował las bukowych krzywulców i gdzie chowają się przed wydrą pstrągi. Poznajemy także problematykę związaną z ochroną przyrody i różne aspekty działań Parku, mających na celu jej ochronę. Film „Bieszczadzki Park Narodowy” zrealizowany był pod koniec 2011 r., w ramach projektu nr POIS 05.04.00-00-054/08 pod nazwą: „Program edukacji ekologicznej społeczności lokalnej



Spotkanie przewodników górskich.



Premiera filmu „Bieszczadzki Park Narodowy”

w Bieszczadzkim Parku Narodowym” w zakresie działania 5.4 priorytetu V Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013.

Oprócz premiery filmu uczestnicy wysłuchali referatu wygłoszonego przez kierownika działu udostępniania Parku do zwiedzania - dra Ryszarda Prędkiego na temat: „Udostępnianie



Projekcja filmu.



Promocja wydawnictw BdPN oraz dyskusje w kularach.



Premiera filmu „Bieszczadzki Park Narodowy”

górkich obszarów o wysokich walorach przyrodniczych do zwiedzania a ochrona przyrody, na przykładzie Bieszczadzkiego Parku Narodowego”. Przewodnicy zostali zapoznani z problematyką ochrony przyrody, zagrożeń i udostępniania zasobów przyrodniczych Parku do zwiedzania za pomocą szlaków turystycznych i ścieżek przyrodniczych. Z przytoczonych liczb wynika, że ruch turystyczny skoncentrowany jest na kilku najpopularniejszych szlakach. Rekordy bije Połonina Wetlińska ze Smerekiem, gniazdo Tarnicy i Haliczka, a w następnej kolejności pasmo Rawek i Połonina Caryńska. Ta koncentracja ruchu turystycznego przyczynia się niestety do znacznej degradacji otoczenia przyrodniczego w otoczeniu właśnie tych szlaków turystycznych. Omówione zostały też inwestycje związane z budową i wymianą małej architektury drewnianej (deszczochrony, wiaty, punkty kontrolne). W najbliższym czasie turyści na terenie Parku będą mieli także do dyspozycji obiekty socjalne (prysznic i toalety zlokalizowane w najbardziej uczęszczanych miejscach). Te działania Parku spotkały się z dużym uznaniem przewodników.

Spotkanie zakończyła dyskusja na temat „Znaczenie edukacji realizowanej przez przewodników w procesie wychowania dzieci i młodzieży szkolnej”. Na pytania przewodników,



Ożywiona dyskusja podczas spotkania.

stosownie do zakresu tematyki, odpowiadali: dyrektor BdPN inż. Leopold Bekier, z-ca dyrektora dr Tomasz Winnicki, kierownik działu udostępniania Parku do zwiedzania i komunikacji społecznej – dr Ryszard Prędko oraz mgr Beata Szary z działu edukacji ekologicznej. W trakcie dyskusji podnoszono wiele problemów, m. in. sprawę deregulacji zawodu prze-



Premiera filmu „Bieszczadzki Park Narodowy”

wodnika turystycznego oraz potrzebę specjalistycznych szkoleń przewodnickich organizowanych przez BdPN. Część środowiska przewodnickiego postulowała, aby BdPN wprowadził w swoim regulaminie obowiązek wchodzenia grup na teren Parku z przewodnikiem. Zgłaszano też potrzebę organizacji takich spotkań co najmniej 2 razy w roku – przed rozpoczęciem nowego sezonu turystycznego i na jego zakończenie, w formie podsumowania. Uczestnicy spotkania wyrazili potrzebę umieszczenia na licencji zapisu upoważniającego przewodnika do reagowania w przypadku łamania przez turystów przepisów zawartych w regulaminie zwiedzania Parku. Sugestia przewodników, aby na stronach Parku były publikowane wykazy przewodników, którzy brali udział w szkoleniu i posiadają ważną licencję na Bieszczadzki Park Narodowy spotkała się z przychylnością Dyrek-



Uczestnicy w skupieniu wysłuchują wykładu.

cji. Na stronie Parku www.bdpn.pl, w zakładce edukacja/licencja przewodnicka umieszczono listę ponad 160 przewodników z ważną licencją na Park. Wszyscy zainteresowani przewodnicy mogą uzupełnić swoje dane o numer telefonu i adres mailowy. Uczestnicy spotkania mieli też możliwość uzupełnienia swojej biblioteczki o nowe oraz archiwalne wydawnictwa Parku.

W celu szerszej popularyzacji tematyki związanej z akcją „Człowiek i góry” odbyły się dwie kolejne premiery filmu pt. „Bieszczadzki Park Narodowy” w środowisku akademickim. Podczas nocy muzeów zorganizowanej przez Ogród Botaniczny UJ w Krakowie, w nocy z 18 na 19 maja 2012 r. odbyły się 4 seanse filmu pt.: „Bieszczadzki Park Narodowy” oraz 4 seanse diaporamy pt.: „Bieszczadzki Park Narodowy”. Stoisko BdPN w szklarni Ogrodu Botanicznego odwiedziło ok. 2 tys. osób, w tym film lub diaporamę obejrzało ok. 600 osób. Odbyła się również prezentacja filmu dla 40 studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego na Wydziale Biologiczno-Rolniczym, w Katedrze Biologii Środowiskowej.



MRB „Karpaty Wschodnie” – warsztaty dla nauczycieli

W dniach 4-6 lipca 2012 roku, w ramach akcji edukacyjnej BdPN „Człowiek i góry”, odbyły się warsztaty dla nauczycieli biologii i geografii gimnazjów i szkół średnich województwa podkarpackiego na temat: „Walory przyrodnicze, kulturowo-historyczne i krajobrazowe Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” i ich znaczenie w procesie wychowania ekologicznego”.



Na Przełęczy Użockiej.

Program realizowano na obszarze Bieszczadzkiego Parku Narodowego, Nadsiańskiego Regionalnego Parku Krajobrazowego i Użańskiego Parku Narodowego (Ukraina) oraz Parku Narodowego „Poloniny” (Słowacja). Warsztaty były okazją do zapoznania się z przyrodą ożywioną i nieożywioną pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego oraz z elementami kulturowymi i historią odwiedzanych miejsc.

Tradycyjną drewnianą architekturę ludową (domy, cerkwie) uczestnicy warsztatów poznali odwiedzając w pierwszy dzień wyprawy Libuchorę – wieś położoną w sąsiedztwie Użańskiego Parku Narodowego, zwaną często „żywym skansenem”. Interesujące walory historyczno-kulturowe Karpat Wschodnich można jeszcze zaobserwować w Siankach – wieś, która

Warsztaty dla nauczycieli



Zajęcia terenowe podczas wędrówki na Czeremchę.



Grupka uczestników przy pomocy mapy rozpoznaje widoczne na horyzoncie szczyty.



Warsztaty dla nauczycieli



Wieczorne wykłady.



Spotkanie z pracownikami Użańskiego Parku Narodowego oraz nauczycielami ze szkół w Zabrodziu i Wielkim Bereznym.



Warsztaty dla nauczycieli

przetrwiała „w połowie”. Po II wojnie światowej Sianki przecięte zostały granicą państwową. Polską część wsi wyludniono, zaś po stronie ukraińskiej znajduje się obecnie ok. 100 domostw, dwie cerkwie (prawosławna i greckokatolicka), a także stacja kolejowa na linii Użgorod – Lwów.

Z punktu widokowego na Przełęczy Użockiej, uczestnicy warsztatów mogli podziwiać urokliwe krajobrazy Karpat Wschodnich. Przełęcz Użocka (853 m n.p.m.) wyznacza granicę pomiędzy Bieszczadami Zachodnimi i Wschodnimi. To również miejsce ciężkich walk w czasie I i II wojny światowej.



Pamiątkowe zdjęcie przed szkołą podstawową w Zabrodziu.

Przemierzając zakarpacie strony warsztatowicze odwiedzili zabytkowe cerkwie drewniane w Użoku oraz Kostrino. Cerkiew we wsi Kostrino została przeniesiona w XVIII w. z Sianek po stronie polskiej. Podobny los spotkał także inną cerkiew, która początkowo służyła wiernym z Sianek, a obecnie mieszkańcom wsi Sól na Zakarpaciu. Wspomniane cerkwie są najcenniejszymi zabytkami architektury drewnianej w ukraińskiej części MRB „Karpaty Wschodnie”.

Drugiego dnia warsztatów uczestnicy wyprawy, pod przewodnictwem pracowników Użańskiego Parku Narodowego, zdobyli szczyt Czeremcha (1130 m n.p.m), z którego roztaczają się rozległe widoki na polskie Bieszczady – Tarnicę, Połoninę Bukowską, aż po Kińczyk



Warsztaty dla nauczycieli

Bukowski, jak również na ukraińskie majestatyczne szczyty Pikuja i Ostrej Góry. Na szczycie znajduje się stary cmentarz wojskowy I wojny światowej, żołnierzy którzy polegli w jednej z najważniejszych bitew o Karpaty. Wędrując przez pralasy, stanowiące pozostałość wschodniokarpackiej puszczy, pracownicy Użańskiego Parku przybliżali walory przyrodnicze i krajobrazowe Parku (jaworzyna górska, lasy jaworowo-bukowe i jarzębinowo-bukowe).

Ostatni dzień warsztatów to urokliwy Užgorod - miasto na zachodniej Ukrainie, nad rzeką Uż, przy granicy ze Słowacją. Sześciokątna Rotunda Horiańska św. Anny, słynąca z unikatowych fresków, ruiny zamku komitackiego z XIV wieku, czy też Skansen – Muzeum Architektury Ludowej i Tradycji – to jedno z wielu miejsc, które czynią to miasto wyjątkowym i wartym odwiedzenia.



Zwiedzanie skansenu w Užgorodzie.

Warsztaty na terenie MRB „Karpaty Wschodnie” to nie tylko zwiedzanie interesujących pod względem przyrodniczym i kulturowym miejsc. To także szereg referatów tematycznych prowadzonych przez pracowników Bieszczadzkiego Parku Narodowego, które uatrakcyjniały każdy wieczór i przybliżały wiedzę przyrodniczą obszaru pogranicza. Warsztaty, jak zwykle, były również okazją do wymiany doświadczeń dotyczących metod rozwijania zainteresowań biologicznych i geograficznych uczniów oraz ustalenia zasad i możliwości współpracy szkół z Parkiem. Uczestnicy warsztatów otrzymali wydawnictwa Parku, materiały szkoleniowe oraz zaświadczenia o ukończeniu warsztatów, wystawione przez Bieszczadzki Park Narodowy i Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli Oddział w Krośnie.



Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”

Zanim przedstawimy nasz bieszczadzki rezerwat biosfery przypomnijmy pokrótce początki tworzenia międzynarodowej sieci rezerwatów. Idea rezerwatów biosfery powstała w wyniku realizacji programu badawczego UNESCO „Człowiek i Biosfera” - „The Man and the Biosphere” (MaB). Celem tego szerokiego programu, zapoczątkowanego w 1971 roku, jest rozwiązanie czterech głównych problemów ludzkości przełomu wieków: wzrostu populacji, ograniczonych zasobów, niszczonego środowiska, jakości i godności życia. Plan ten obejmuje zarówno szeroko rozumiane treści przyrodniczo-ekologiczne, jak również kwestie społeczne. Stawia przed naukowcami zadanie stworzenia „lepszej równowagi i nowej harmonii pomiędzy człowiekiem i przyrodą”. Jednym z podstawowych zadań programu jest zachowanie obszarów nieprzekształconych lub mało zmienionych przez człowieka i zabezpieczenie znajdującego się w nich bogactwa roślin i zwierząt. W celu realizacji tych założeń powstała sieć Międzynarodowych Rezerwatów Biosfery.



Połoniny i górna granica lasu na Bukowym Berdzie - Bieszczadzki Park Narodowy.



Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”

W 1983 na I Światowym Kongresie Biosfery zadania tych rezerwatów znacznie rozszerzono. Mają one swój wkład w tworzeniu podstaw harmonijnego korzystania z dóbr naszej planety. Służą także jako ośrodki edukacji w zakresie podstawowej wiedzy ekologicznej i praktycznych dokonań w sferze ochrony przyrody i prawidłowej gospodarki. Istotne miejsce mają w tym programie funkcje socjalne, kulturalne i ekonomiczne. Trzeci Międzynarodowy Kongres Rezerwatów Biosfery Programu MaB w 2008 roku przyjął dokumenty dotyczące opracowania mechanizmów wspierających zrównoważony rozwój rezerwatów biosfery, w celu zapewnienia harmonijnego rozwoju środowiska naturalnego i efektywnego zarządzania zmianami klimatycznymi. Certyfikat MaB głosi: „Sieć ta (rezerваты biosfery), obejmująca przykłady chronionych typów większych ekosystemów świata, służy ochronie przyrody i badaniom naukowym dla dobra człowieka. Jest wzorcem, według którego można mierzyć skutki wpływu człowieka na jego środowisko”. Do 2012 roku w 117 krajach, reprezentujących wszystkie kontynenty oprócz Antarktydy, powstało 610 takich obiektów. W Polsce istnieje obecnie 10 rezerwatów biosfery, a 5 jest w trakcie powstawania.



Rezerwat Sine Wiry - Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy.





San w Żurawinie - Park Krajobrazowy Doliny Sanu.

Organizacja rezerwatu biosfery nie jest ujęta w sztywne ramy, wielokrotnie podkreślano możliwości wyboru różnych dróg, w zależności od prawodawstwa, tradycji i stopnia rozwoju poszczególnych krajów. Przyjęta ogólna idea opiera się na strefowaniu użytkowania. Część wewnętrzna - o charakterze naturalnym - pozostaje bez ingerencji człowieka, w strefie drugiej (buforowej) działalność ogranicza się tylko do zabiegów na rzecz ochrony wnętrza, w strefie trzeciej (przejściowej) ma miejsce wypracowywanie modelu gospodarki zapewniającej „trwałość użytkowania” ekosystemów (tzw. zrównoważony rozwój). Pełna realizacja wszystkich wymienionych powyżej założeń nie jest możliwa na poziomie każdego rezerwatu z osobna, różny jest również kontekst funkcjonowania rezerwatów. W Europie podstawowym problemem na styku człowiek i biosfera jest często silna presja człowieka na atrakcyjne turystycznie obszary rezerwatów biosfery. Inne jest znaczenie funkcjonowania rezerwatów biosfery w krajach afrykańskich, gdzie często wdrożeniowe badania pozwalają nie tylko na ochronę bioróżnorodności, ale zapewniają też byt okolicznym mieszkańcom, np. poprzez tworzenie studni artezyjskich. Można powiedzieć, że w biedniejszych regionach świata działania w zakresie programu UNESCO MaB wspierają niejednokrotnie zadania przynależne do administracji państwowej.

Funkcjonujące w Polsce rezerwaty biosfery wypełniają większość z zadań stawianych przez MaB w dziedzinie badań naukowych i w zakresie ochrony różnorodności biologicznej.



Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”

Tereny te spełniają również różnorodne funkcje dydaktyczne, poprzez muzea i ścieżki przyrodnicze, a także rozmaite programy edukacyjne.

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” obejmuje zachodni kraniec Karpat Wschodnich, położony na terenie trzech państw: Słowacji, Polski i Ukrainy. Pod wzglę-



Cieszynianka wiosenna – gatunek typowy dla lasów piętra pogórza po słowackiej stronie MRB „KW” - Park Narodowy Połoniny.

dem geograficznym leży on na terenie Bieszczadów Zachodnich, których południowa część nosi nazwę Bukovské vrchy. Dzięki przygranicznemu położeniu, presja antropogeniczna była tu mniejsza niż w innych częściach Karpat, dzięki czemu zachowały się tu fragmenty ekosystemów o charakterze pierwotnym. W części polskiej jak również słowackiej zaszczości historyczne spowodowały dodatkowo wtórne unaturalnienie tego obszaru.

Przyrodnicy po trzech stronach granicy od dawna dostrzegali potrzebę ochrony szczególnych wartości przyrodniczych tego obszaru. Początkowo były to jednak działania ograniczone do terytorium poszczególnych państw. Pierwszy rezerwat został utworzony przez Węgierski Zarząd Leśny już w 1912 r., na stokach góry Kremenaros (obecnie ukraińska część MRB). W okresie międzywojennym władze Republiki Czecho-Słowackiej powiększyły rezerwat nadając mu nazwę „Stužice Nova” („Stužice Rafka”). Po stronie polskiej pierwszym obiektem chronionym na tym terenie był rezerwat powołany w 1935 roku dla ochrony stanowiska cisa w miejscowości Bystre (obecnie rezerwat „Cisy na Górze Jawor”).



Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”

Idea powołania międzynarodowego rezerwatu, który chroniłby najcenniejsze fragmenty tej części Karpat, po raz pierwszy pojawiła się już przed kilkudziesięciu laty. W 1925 roku strona czechosłowacka zaproponowała utworzenie w rejonie Rawki polsko-czechosłowackiego rezerwatu przyrody. Propozycja ta doczekała się realizacji dopiero siedemdziesiąt lat później, chociaż starania rozpoczęto już z końcem lat sześćdziesiątych. Powstały w 1992 roku polsko-słowacki, a od 1998 roku trójstronny polsko-słowacko-ukraiński Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” obejmuje obecnie:

- po stronie polskiej: Bieszczadzki Park Narodowy wraz z sąsiadującymi obszarami parków krajobrazowych: Ciśniańsko-Wetlińskim i Doliny Sanu (razem 108 934 ha);
- po stronie słowackiej: Park Narodowy Połoniny wraz z otuliną (razem 40 778 ha);
- po stronie ukraińskiej: Użański Park Narodowy i Nadsiański Regionalny Park Krajobrazowy (razem 58 587 ha).



Krajobraz kulturowy strefy przejściowej - Użański Park Narodowy i Nadsiański Regionalny Park Krajobrazowy.

W latach 1992-1996 opracowano wspólną strategię strefowania ochronnego, wytyczoną zgodnie z zasadami programu MaB UNESCO „Człowiek i Biosfera”.

a) Strefa wewnętrzna - zajmuje ok. 14% powierzchni całego MRB „KW”. Pokrywa się ona z obszarami ochrony ścisłej w trzech parkach narodowych i kilkoma rezerwatami. Jej najważniejszą funkcją jest ochrona naturalnych zasobów i procesów przyrodniczych.

b) Strefa buforowa służy realizacji różnych form ochrony aktywnej, jak np. ochrona ekosystemów półnaturalnych, przebudowa sztucznych drzewostanów w celu ich unaturalnienia, itp. Strefa ta zajmuje ok. 16% MRB „KW”.

c) Strefa przejściowa zajmuje ok. 70% powierzchni MRB „KW”. Jest to obszar o dużych walorach przyrodniczych, gdzie dopuszcza się ekstensywne gospodarowanie człowieka, oparte na zasadach zrównoważonego rozwoju. Działalność człowieka w strefie przejściowej w żadnym wypadku nie powinna degradować przyrody, a tym bardziej nie powinna negatywnie wpływać na strefę wewnętrzną i buforową.



Krajobraz sakralny Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”

„Najtrwalszym pomnikiem danej społeczności jest stworzony przez nią rodzaj krajobrazu” – pisał René Dubos w książce „Pochwała różnorodności”. W takim kontekście szczególnego znaczenia nabiera krajobraz kulturowy pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego. Kiedy w poł. XX w. wysiedlono z polskiej części badanego obszaru, a w latach 80. XX w. także ze słowackiej - w związku z budową zbiornika wodnego Starina, krajobraz ten stał się widocznym znakiem przeszłości. Jednym z typów krajobrazu kulturowego jest krajobraz sakralny, wytworzony przez człowieka w związku z szeroko rozumianą kulturą religijną. Tworzą go miejsca święte i obiekty sakralne, zbudowane w danym okresie historycznym i na określonym obszarze. Z miejscami sakralnymi danej miejscowości wiążą się emocjonalnie najważniejsze wydarzenia z życia mieszkańców - chrzty, śluby czy pogrzeby, ale również te mniej ważne, związane z problemami i radościami życia codziennego. Przyczyny tej zależności można doszukać się w określeniu prof. Leszka Kołakowskiego, który w kontekście swego rodzinnego miasta Radomia pisał: „Miasto czy wieś, w której się rodzimy, to środek świata. Ta przestrzeń niewielka, w której się obracamy, nasze domy, cmentarze, kościoły – ta przestrzeń wiekami wysiłkiem ludzkim zbudowana [...] jest dla nas centrum świata, do którego wszystkie inne kawałki są odniesione”.

Początki wielowyznaniowej i wielokulturowej tradycji polsko-słowacko-ukraińskiego pogranicza



Stawne (Użański PN – ukraińska część MRB „KW”). Tradycyjna zabudowa wiejska oraz cerkiew obrządku bizantyjsko-rusińskiego pw. Zaśnięcia Przenajświętszej Bogarodzicy, 1905 r.

Krajobraz sakralny MRB „Karpaty Wschodnie”

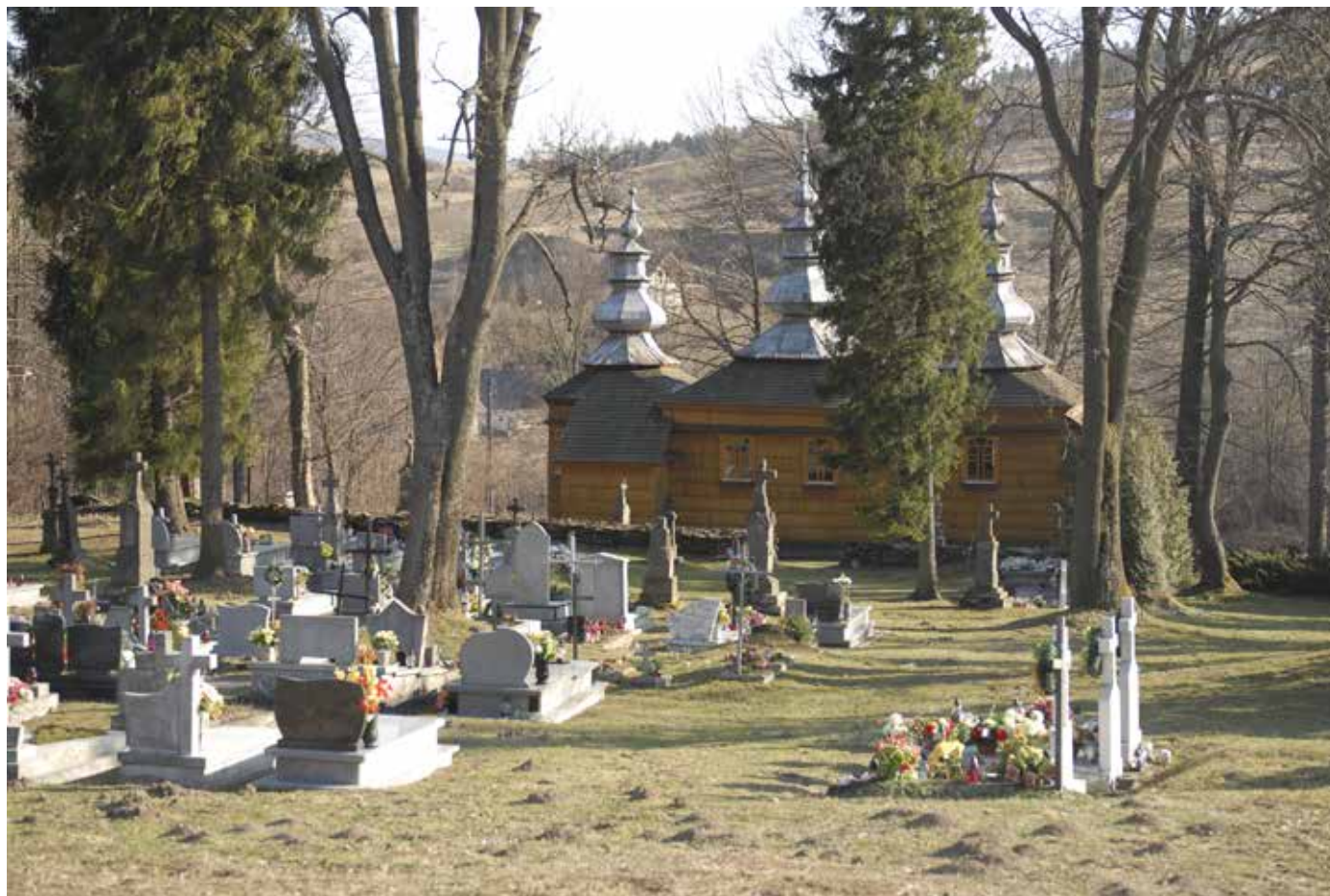
sięgają XIV w., kiedy to rozpoczęło się zasiedlanie tych ziem, z kulminacją przypadającą w XVI w. W najwyższych położonych górskich ostępach, na ówczesnym polsko-węgierskim pograniczu, rozwinęło się osadnictwo kultury wołosko-ruskiej, związane z chrześcijaństwem obrządku prawosławnego, a od przyjęcia unii (brzeska 1596 i użgorodzka 1646 r.) – greckokatolickiego. Z osadnictwem polskim i węgierskim natomiast, które rozwijało się w dolinach z uwagi na lepsze warunki dla rolnictwa, związany był obrządek rzymskokatolicki. Począwszy od XVI wieku, we wsiach, w których rozwijał się handel, przemysł drzewny oraz naftowy, nastąpił wzrost liczby ludności żydowskiej. Pod wpływem ciągłego kontaktu i mieszania się wielonarodowej społeczności pochodzenia polskiego, ruskiego i wołoskiego, ukształtowały się specyficzne rejony etnograficzne: bojkowski i łemkowski. Obszar położony w granicach MRB „Karpaty Wschodnie” znalazł się w strefie Bojkowszczyzny, ukształtowanej przez nałożenie się migracji wołoskiej na rolnicze osadnictwo ruskie. Od strony zachodniej widoczne były wpływy Łemkowszczyzny - regionu, gdzie elementy ruskie i wołoskie zmieszały się z istniejącym wcześniej rolniczym osadnictwem polskim. W ślad za nowo zakładanymi na prawie wołoskim osadami powstawały cerkwie. Fundatorami cerkwi byli początkowo sami właściciele wsi (szlachta), w późniejszym okresie bractwa cerkiewne, duchowni oraz mieszkańcy wsi (gromada).

Rozmieszczenie wsi pozostawało w harmonijnej łączności z rzeźbą terenu, siecią rzecznołą i szatą roślinną. Wsie należały do tzw. łańcuchówek, w których rozmieszczenie budynków do poł.



Tureczki Niżne (Nadsiański PK – ukraińska część MRB „KW”) – tradycyjna zabudowa wiejska.





Rzepedź (przy granicy z Ciśniańsko-Wetlińskim PK). Cerkiew greckokatolicka pw. św. Mikołaja, 1842 r. wraz z kamiennym murkiem i cmentarzem przycerkiewnym.

XX w. systematycznie się zagęszczało i wydłużało, wypełniając szczelniej dna dolin. W czasie kilkunastowiecznego istnienia wsi wykształcił się model rozmieszczenia najważniejszych akcentów przestrzenno-kulturowych, takich jak: dwór, świątynia, cmentarz, karczma. W taki układ przestrzenny wsi wpisane były obiekty i miejsca sakralne. W otoczeniu cerkwi zakładano cmentarze, wyrażając jedność żywych i umarłych, zgromadzonych w jednej przestrzeni sakralnej. Symboliczną granicę pomiędzy sacrum a profanum stanowiło ogrodzenie z bramką oraz pierścieniem starych drzew. Przejście przez bramkę w murze prowadziło w inny świat - strefę sacrum. Ważny akcent w krajobrazie pełni otaczający cerkiew od północy, wschodu i zachodu wieniec drzew. Najczęściej wysadzano w Bieszczadach lipy, jesiony i dęby. Obok akcentów krajobrazowych drzewa spełniają bardzo ważną rolę odgromową, a także stabilizują stosunki wodne na terenie przycerkiewnym. Najczęściej stawiano w pobliżu świątyni wolnostojące dzwonnice, zróżnicowane pod względem konstrukcji i formy.

Większość cerkwi wraz z cmentarzami została ulokowana na wypłaszczeniach stokowych i najwyższych terasach. Orografia podnosiła walory architektoniczne budowli oraz podkreślała wielkość form i dodawała im „wzniosłości”. Wyniesione nad zabudowę, z dala od gwaru wiejskich chat, zatopione w starodrzewiu cerkwie tworzyły specyficzny klimat miejsca i stanowiły najpiękniejszy fragment krajobrazu kulturowego wsi. Były jednocześnie pewnym symbolem wsi, znakiem

Krajobraz sakralny MRB „Karpaty Wschodnie”



Kostrino (Użański PN – ukraińska część MRB „KW”). Cerkiew obrządku bizantyjsko-ruśsińskiego pw. św. Pokrowy Przenajświętszej Bogarodzicy (Opieki MB), 1645 r., 1761 r.



Topol'a (Park Narodowy „Poloniny” – słowacka część MRB „KW”). Cerkiew greckokatolicka pw. św. Michała Archanioła, 1700 r.





Boberka. Cerkiew greckokatolicka pw. św. Michała Archanioła, 1914 r.

ułatwiający orientację, a zarazem dającym poczucie trwałości i ciągłości historii.

W połowie XIX w. na obszarze tym istniało przeszło 110 świątyń chrześcijańskich, z czego 15 położonych było w słowackiej części badanego obszaru, 31 – ukraińskiej i 68 – polskiej. Pod względem wyznania dominował obrządek greckokatolicki (110 świątyń), którego liczba wiernych w połowie XIX w. wynosiła przeszło 33 300 osób (Szematyzm 1848; Szematyzm 1849; Schematismus 1830). Ponadto występowały dwie świątynie rzymskokatolickie (kaplica w Cisnej i kościół w Wołkowie – polska część badanego obszaru). Najmniej liczne były synagogi i bożnice (m.in. w Lutowiskach, Cisnej czy Stakcinie).

Pod koniec IX i na początku XX wieku uwidocznił się wyraźny związek budownictwa sakralnego z czynnikiem na tle politycznym. Świątynie stały się wyznacznikiem integracji wyznaniowej i narodowej oraz społecznej i kulturowej. Cerkwie „rosły” w górę, a w miejsce dawnych dachów brogowych wprowadzano charakterystyczne dla Kościoła Wschodniego kopuły. Kościoły rzymskokatolickie natomiast nawiązywały do tradycji zachodniej i były w większości przypadków murowane, w stylu neogotyckim. Posiadały wysokie wieże, które stanowiły dominanty w krajobrazie. Wieże zwieńczały krzyże w schemacie łacińskim, akcentując tym obecność kościoła rzymskokatolickiego, utożsamianego w tym okresie z narodowością polską.

Na skutek przemian po II wojnie światowej na terenie MRB „Karpaty Wschodnie” ukształtowała się bardziej złożona mozaika wyznaniowa niż to było wcześniej. Świątynie, występujące obecnie na terenie polskiej części MRB „Karpaty Wschodnie”, należą do następujących struktur: Kościoła rzymskokatolickiego (archidiecezja przemyska), Kościoła Bizantyjsko-Ukraińskiego (archidie-

Krajobraz sakralny MRB „Karpaty Wschodnie”

cezia przemysko-warszawska), Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (diecezja przemysko-nowosądecka). Natomiast świątynie występujące na terenie wschodniej Słowacji należą do struktur: Słowackiego Kościoła Greckokatolickiego (Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowackiego - Metropolia Preszowska), Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej Krain Czeskich i Słowacji (Archidiecezja preszowska) oraz Kościoła rzymskokatolickiego (Metropolia koszycka). Na Ukrainie struktura wyznaniowa jest obecnie jeszcze bardziej skomplikowana. Świątynie występujące na tym terenie należą do struktur: Cerkwi Prawosławnej Moskiewskiego Patriarchatu, Cerkwi Prawosławnej Kijowskiego Patriarchatu, Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, autonomicznej Mukaczewskiej Eparchii greckokatolickiej ze stolicą w Użgorodzie oraz Kościoła rzymskokatolickiego (diecezje lwowska i mukaczewska).

W budownictwie sakralnym od poł. XIX do poł. XX w. największe zmiany nastąpiły w polskiej części badanego obszaru, gdzie zastrył się model afirmacji przynależności narodowej. Większość cerkwi (58%) była wzniesiona w stylu tzw. narodowym. Spośród nich wyróżniała się nie istniejąca obecnie murowana cerkiew z Wetliny, która była największą cerkwią w regionie i stanowiła dominantę architektoniczną w krajobrazie. Wiele jednak tych obiektów nie przetrwało, a niektóre zmieniły wyznanie. Do najcenniejszych obiektów sakralnych położonych na terenie Słowacji należą drewniane cerkwie z miejscowości Topola (XVII w.), Ulickie Krive (początek XVIII w.), Ru-



Ulickie Krive (Park Narodowy „Poloniny” – słowacka część MRB „KW”). Cerkiew greckokatolicka pw. św. Michała Archanioła, 1718 r.

ski Potok (poł. XVIII w.), Nowa Sedlica (poł. XVIII w., obecnie znajduje się w Muzeum Wyhorlatu w Humennem) i Zboj (II poł. XVIII w., obecnie znajduje się w Muzeum Szaryskim w Bardejowie



Krajobraz sakralny MRB „Karpaty Wschodnie”



Nowa Sedlica (Park Narodowy „Poloniny” – słowacka część MRB „KW”). Cerkiew greckokatolicka pw. św. Michała Archanioła, połowa XVIII w. obecnie Muzeum Wyhorlatu w Humennem.



Smolnik (PK Doliny Sanu – polska część MRB “KW”). Dawna cerkiew greckokatolicka pw. św. Michała Archanioła z 1791 r., obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP.



Krajobraz sakralny MRB „Karpaty Wschodnie”



Lutowiska (polska część MRB „KW”). Macewy na cmentarzu żydowskim założonym prawdopodobnie w drugiej połowie XVIII wieku.



Veľká Poľana (Park Narodowy „Poloniny” – słowacka część MRB „KW”). Cmentarz wojenny na Hodošiku (825 m n.p.m) z I wojny światowej – najwyżej położony cmentarz wojenny na Słowacji.



Krajobraz sakralny MRB „Karpaty Wschodnie”

- Uzdrowisku). Cerkiew pw. św. Mikołaja Biskupa ze Zboja uważana jest za jedną z najładniejszych cerkwi w Karpatach. Jest to trójczłonowa, zrębowa budowla drewniana na kamiennej podmurówce, w typie cerkwi nawiązujących do terenu Bojkowszczyzny. Cerkiew pw. św. Michała Archanioła z Nowej Sedlicy charakteryzuje się barokowym kształtem i zwieńczeniem poszczególnych dachów nad każdą z trzech części i ich wieżyczek oraz uskokowym, od prezbiterium do wieży, wznoszeniu się dachów. Zrąb tworzą masywne bale, osłonięte gontem. Całość obiega zadaszenie chroniące obiekt przed niekorzystnymi wpływami warunków atmosferycznych.

Świątynie stanowią najbardziej widoczny element krajobrazu sakralnego. Warto zatrzymać się również nad tymi mniej widocznymi, często opuszczonymi i „zatopionymi” w zieleni obiektami małej architektury sakralnej, jak krzyże i kapliczki przydrożne. Warto też zatrzymać się nad miejscami związanymi z wydarzeniami najtragiczniejszymi w dziejach tego regionu – cmentarzami wojennymi. Po stronie polskiej przetrwały tylko nieliczne ich ślady, natomiast po stronie słowackiej miejsca te zostały uczynione w krajobrazie i udostępnione do zwiedzania. Krajobraz pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego jest zatem „dokumentem, księgą, która uczy i wychowuje tych tylko, którzy czytać umieją” (Bogdanowski 1976).

Dlatego tak cenny jest ten region dla każdego – czy to dla mieszkańca, turysty czy badacza kultury. Dla jednych stanowi „centrum świata”, dla innych – piękno, harmonię i bogactwo kulturowe. Może to jednak nie zatrzymać tendencji negatywnych przemian, przed którymi przestrzega Maria Z. Pulinowa:

Krajobraz pełen zieleni
przekazuje nam znak pokoju
poprzez
- zamyślenie drzew,
- ciekawość bujnych traw
i oswojoną przestrzeń ptaka.
Jest on miejscem
spotkań serdecznych i kontemplacji
Ale może przyjąć dzień,
że ta przestrzeń



Ruské (Park Narodowy „Poloniny” – słowacka część MRB „KW”). Krzyż przydrożny z 1853 r.

naznaczona przez Stwórcę ciszą,
zostanie zawłaszczona
przez spółkę akcyjną
dla celów niegodnych.
Brońmy tych miejsc
przed natręctwem
neonów i reklam.
Jest ich coraz mniej
w najbliższym otoczeniu
siedzib naszych...

W artykule wykorzystano wyniki z projektu badawczego sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (nr N N306 388939).



Wakacyjne spotkania z przyrodą

Wakacyjne spotkania z przyrodą – 2012

Podobnie jak w poprzednich latach, w czasie wakacji odbywały się „Wakacyjne spotkania z przyrodą” – cykl prelekcji o tematyce przyrodniczej i kulturowej ilustrowanych pokazami multimedialnymi. Spotkania odbywały się w każdy piątek wakacji (lipiec i sierpień). Udział w spotkaniach był bezpłatny. Uczestniczyło w nich łącznie ok. 350 osób.

W 2012 roku spotkania odbywały się w ramach akcji edukacyjnej „Człowiek i góry”, w związku z tym tematyka dotyczyła ekologicznego i kulturowego znaczenia gór. Przyrodę Bieszczadów oraz problemy związane z jej ochroną, w kolejnych spotkaniach przedstawili: Stanisław Kucharzyk, Tomasz Winnicki i Adam Szary. Podczas prelekcji zaprezentowano również film „Bieszczadzki Park Narodowy” oraz trzy diaporamy o przyrodzie Parku. Fotografik przyrody - Grzegorz Leśniewski przedstawił w formie krótkich diaporam swoje spotkania ze zwierzętami. O kulturze pasterskiej opowiadał pracownik Pienińskiego Parku Narodowego - Marek Majerczak. Na wycieczkę w góry Mongolii zabrała zebranych podróżniczka - Joanna Górecka, zaś o górach obszaru śródziemnomorskiego opowiadał Bogdan Zemanek z Instytutu Botaniki UJ w Krakowie. W sentymentalną podróż po Kresach i Karpatach Wschodnich zabrał uczestników Adam Leń – pracownik BdPN.



Plakaty reklamujące poszczególne prelekcje.



Wakacyjne spotkania z przyrodą

Na zakończenie każdej prelekcji prelegenci odpowiadali na pytania, losowano upominki dla kilkorga uczestników prelekcji (wydawnictwa BdPN) oraz najmłodszych uczestników każdego spotkania. Podczas ostatniego spotkania nagrodzono osoby, które wzięły udział w największej liczbie spotkań.

Tegorocznym „Wakacyjnym spotkaniom z przyrodą” został poświęcony specjalny numer Internetowego Biuletynu BdPN. Zapraszamy do przeczytania relacji z poszczególnych prelekcji na stronie internetowej Parku oraz do odwiedzania Muzeum Przyrodniczego BdPN w piątkowe wieczory kolejnych wakacji.



Przyrodnik Grzegorz Leśniewski opowiada o trudach fotografowania zwierząt.



Losowanie nagród podczas prelekcji.



Górskie obszary chronione Podkarpacia – warsztaty dla nauczycieli

W dniach 4-6 października 2012 r. odbyły się warsztaty dla nauczycieli przyrody szkół podstawowych oraz biologii i geografii szkół gimnazjalnych województwa podkarpackiego, na temat: „Wykorzystanie walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych obszarów chronionych w edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży”.

Warsztaty zorganizowano w ramach akcji edukacyjnej Bieszczadzkiego Parku Narodowego „Człowiek i góry”, dofinansowanej przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie. Celem warsztatów było:

* Przybliżenie uczestnikom walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych Bieszczadów i Beskidu Niskiego, a w szczególności obszarów chronionych, takich jak: Bieszczadzki Park Narodowy, Magurski Park Narodowy, Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy, Jałowski Park Krajobrazowy, rezerваты przyrody („Przełom Jasiołki” i „Kornuty” oraz Obszary Natura 2000 (obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalny obszar ochrony siedlisk „Bieszczady”, obszar specjalnej ochrony ptaków „Beskid Niski”);



Grzywacka Góra przywitała uczestników warsztatów mgłą i wiatrem. W programie miało być fotografowanie w trudnych warunkach pogodowych... i było.

* Promocja obszarów chronionych w szkołach Podkarpacia - jako bazy do realizacji edukacji ekologicznej oraz ustalenie zasad i możliwości współpracy szkół z parkami narodowymi;

* Wymiana doświadczeń dotyczących metod rozwijania zainteresowań przyrodniczych (biologicznych i geograficznych) oraz historycznych uczniów, w tym wykorzystania fotografii przyrodniczej i technik multimedialnych w edukacji ekologicznej.



Warsztaty dla nauczycieli



„Przełom Jasiołki” obejmuje przełomowy odcinek doliny Jasiołki i północny stok Ostrej.

Województwo podkarpackie jest szczególnie cennym regionem pod względem przyrodniczym. 44,5% powierzchni województwa zajmują różne formy ochrony przyrody. Uczestnicy warsztatów poznali górskie obszary chronione położone na południu województwa - w Bieszczadach i Beskidzie Niskim. Najwyższą formę ochrony obszarowej w Polsce stanowią parki narodowe. Jest ich w naszym kraju 23, a w województwie podkarpackim dwa: Bieszczadzki Park Narodowy o powierzchni 29 202 ha, utworzony w 1973 r. oraz Magurski Park Narodowy o powierzchni 19 438,9 ha (w tym 17 435,2 ha znajduje się w granicach naszego województwa) utworzony w 1994 r.

Bieszczadzki Park Narodowy wraz z Parkiem Krajobrazowym Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetlińskim Parkiem Krajobrazowym wchodzi w skład Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” utworzonego w 1992 r. pod patronatem UNESCO, na sąsiadujących ze sobą terenach Polski, Słowacji i Ukrainy. Dzięki temu unikatowe walory przyrodnicze Bieszczadów uzyskały rangę światową.



Warsztaty dla nauczycieli



Prawosławny krzyż przy cerkwi w Komańczy.



Cerkiew w Kotani.



A. Leń opowiada o cerkwi w Kotani.



Warsztaty dla nauczycieli

Przyroda Bieszczadów i Beskidu Niskiego jest także chroniona w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Obszar specjalnej ochrony ptaków i specjalny obszar ochrony siedlisk „Bieszczady” obejmują powierzchnię 111 549,5 ha (pokrywają się z polską częścią MRB „KW”). W Beskidzie Niskim utworzono obszar specjalnej ochrony ptaków o powierzchni 151 966,6 ha, który rozciąga się na przestrzeni 100 km pomiędzy dwoma rzekami - od Oslawy na wschodzie do Kamienicy na zachodzie.



„Złota polska jesień” towarzyszyła w drodze na Magurę Wątkowską.

Bieszczadzki Park Narodowy przywitał uczestników warsztatów pięknymi jesiennymi widokami. Z Przełęczy Wyżniańskiej (855 m n.p.m.) można było podziwiać Połoninę Caryńską i Wetlińską oraz obszar dawnej wsi Berehy Górne - ślady historii zapisane w naturze (zdziczałe drzewa owocowe, stare jesiony i lipy sadzone kiedyś przy bojkowskich chyżach) oraz rozległe naturalne lasy dające schronienie puszczańskiej faunie. To jedyny park narodowy w Polsce, w którym występuje komplet dużych drapieżników i roślinożerców, w tym: niedźwiedź, ryś, wilk, żubr, jeleń, sarna, dzik. Największe ptaki spotykane na terenie Parku to orzeł przedni i orlik krzykliwy oraz puchacz i puszczyk uralski. Odwiedzający Bieszczadzki PN mogą poznawać przyrodę Karpat Wschodnich korzystając z licznych szlaków pieszych i jedenastu ścieżek przyrodniczych (łącznie ok. 140 km) z odpowiednimi zabezpieczeniami i infrastrukturą turystyczną (wiaty brogowe, deszczochrony, ławostoły, obiekty sanitarne), zwiedzić Muzeum Przyrodnicze w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN i wystawy cza-



Warsztaty dla nauczycieli

sowe w Ośrodku Informacji i Edukacji Turystycznej w Lutowiskach oraz skorzystać z bogatej oferty wydawniczej Parku. Oferta edukacyjna dla szkół obejmuje m.in. zajęcia terenowe na ścieżkach edukacyjnych. Z fragmentem ścieżki przyrodniczej „Wielka Rawka” zapoznali się uczestnicy warsztatów.

Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy to przede wszystkim lasy (83% powierzchni Parku) oraz malownicze grzbiety górskie Wysokiego Działu, pasma granicznego, Matragony, Hyrlatej, Łopiennika, które uczestnicy warsztatów podziwiali z widokowych przełęczy. W 7 rezerwach przyrody utworzonych na terenie Parku chronione są wybitne walory florystyczne (cisy, górski las łęgowy z olszą czarną) i geologiczne (gołoborze, przełomy rzek i jeziora osuwiskowe). Park stanowi pogranicze bojkowsko-łemkowskie, gdzie do dzisiaj zachowały się ślady kultury materialnej obu grup etnograficznych.

Jaślicki Park Krajobrazowy, o powierzchni 25 288 ha, chroni wschodnią część Beskidu Niskiego z naturalnymi lasami bukowymi oraz zespołami łąkowo-pastwiskowymi nieistniejących wsi. Zajęcia terenowe odbyły w jednym spośród 5 rezerwatów przyrody na terenie parku – „Przełomie Jasiołki”. Ścieżka przyrodnicza wiedzie poprzez grądy, buczyny i jaworzyny na zboczach Ostrej, wzdłuż malowniczego, przełomowego odcinka potoku Jasiołka. Idealne miejsce na wiosenną wycieczkę w celu zapoznania młodzieży z florą górskich lasów oraz znaczeniem potoków górskich. Choć warsztaty odbywały się jesienią, uczestnicy wypatrzyli kilka chronionych gatunków, w tym: jęczyznik zwyczajny i soplówkę jodłową.

Z Grzywackiej Góry (567 m n.p.m.) roztaczają się piękne widoki na Beskid Niski i Pogórza. Uczestnicy warsztatów musieli się zadowolić widokiem tylko najbliższych wzniesień, dalsze powoli znikwały w chmurach i mgłach. Warto tu przyjechać z młodzieżą szkolną podczas dobrej pogody by utrwalić wiadomości z geografii regionu.

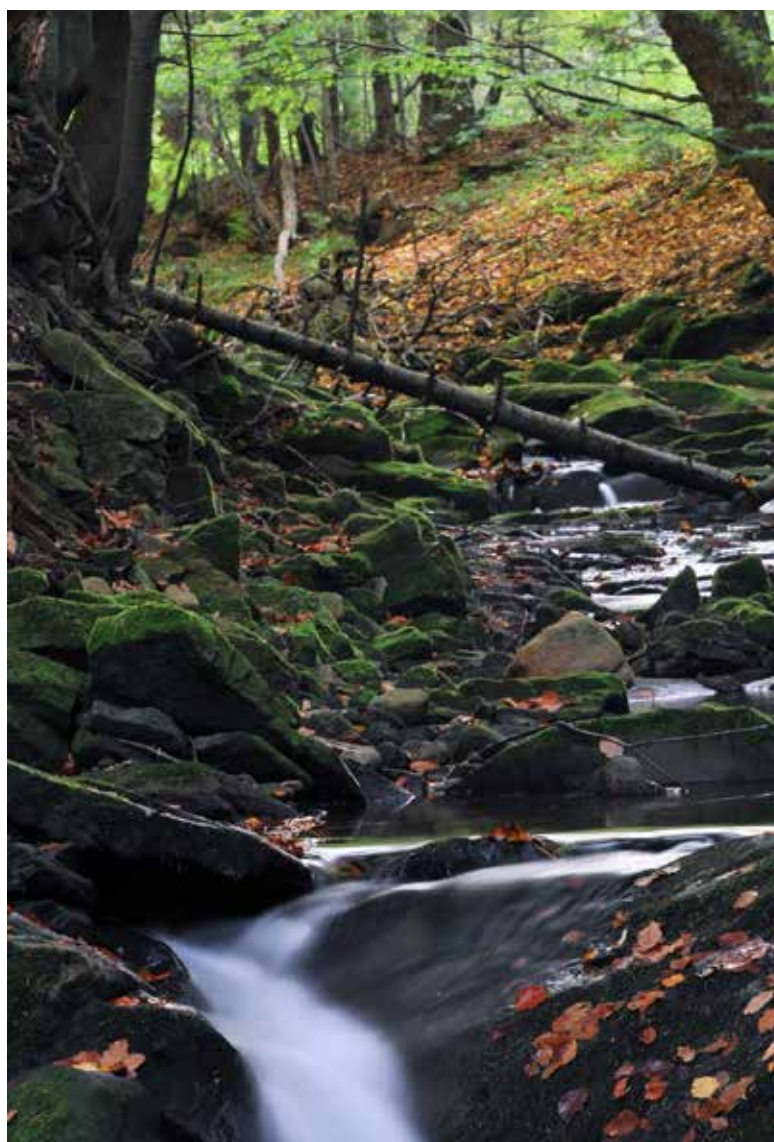
Magurski Park Narodowy chroni naturalne zbiorowiska leśne (buczyny, olszyny, jaworzyny) stanowiące ostoje dużych roślinożerców (jeleń, sarna) i drapieżników (wilk, ryś, niedźwiedź) oraz sów (puszczyk uralski) i ptaków drapieżnych (orlik krzykliwy). Flora ma charakter przejściowy między Karpatami Wschodnimi i Zachodnimi. Uczestnicy warsztatów poznawali lasy Parku wędrując szlakiem poprzez Obszar Ochrony Ścisłej Magura Wątkowska oraz budowę geologiczną tych gór podczas zajęć terenowych na Diablim Kamieniu i w rezerwacie „Kornuty”. Potężne, malownicze bloki skalne, zbudowane z gruboziarnistego piaskowca magurskiego, zachwyciły i zachęcały do fotografowania. Miejsce doskonałe na lekcję geografii na temat budowy skał i procesów erozyjnych. Jeśli nie uda się tu przyjechać z młodzieżą to chociaż zostaną pomoce dydaktyczne w postaci zdjęć.

Na szczególną uwagę zasługują ślady kultury materialnej Łemków i cmentarze z I wojny światowej znajdujące się na terenie Parku i jego otuliny. Uczestnicy warsztatów odwiedzili piękne łemkowskie cerkwie w Krempanej, Kotani (wraz z lapidarium), Świątkowej Małej i Wielkiej; cmentarz nr 6 z I wojny światowej - zbudowany na wzgórzu z widokiem na Krempaną, według projektu Duszana Jurkovicza, na którym pochowano 53 żołnierzy austrowęgierskich i rosyjskich; miejsce eksterminacji 1250 Żydów, dokonanej przez Niemców 7 lipca 1942 r. na Przełęczy Hałbowskiej.



Warsztaty dla nauczycieli

Dzika przyroda, dobrze zachowane elementy kultury Łemków oraz ślady wojen przetaczających się przez te góry tworzą specyficzny charakter Beskidu Niskiego – doskonałe miejsce do utrwalania wiadomości z biologii, geografii, historii i kultury regionu. W Magurskim Parku Narodowym edukacja ekologiczna prowadzona jest w oparciu o Ośrodek Edukacyjny wraz z Muzeum w Krempcnej oraz ścieżki przyrodnicze. Ze szczegółową ofertą edukacyjną Parku uczestnicy warsztatów zapoznali się podczas spotkania z kierownikiem Zespołu ds. Edukacji Katarzyną Gładysz. Zwiedzili też muzeum i wystawę malarstwa.



Potok Kłopotnica w Magurskim Parku Narodowym.

Pogoda podczas warsztatów dopisała, więc całe dni przeznaczone były na zajęcia terenowe, które prowadzili: dr Marian Szewczyk (PWSZ w Sanoku), mgr Beata Szary (BdPN), mgr inż. Cezary Ćwikowski (BdPN) oraz Adam Leń (BdPN)- zwiedzanie obiektów kulturowych (komentarz podczas zwiedzania i na trasie przejazdu). Wieczorami odbywały się wykłady, prezentacje i dyskusje. Dr Marian Szewczyk zachęcał nauczycieli do organizo-



Warsztaty dla nauczycieli

wania zajęć terenowych i radził jak je zaplanować i przeprowadzić. Przedstawił podstawy fotografii przyrodniczej i makrofotografii, i możliwości wykorzystania ich w edukacji ekologicznej. Uczestnicy warsztatów zapoznali się z ofertą edukacyjną Bieszczadzkiego PN oraz technikami multimedialnymi stosowanymi w edukacji ekologicznej w BdPN (diaporamy, film, przewodniki multimedialne).



Uczestnicy warsztatów wykonują dokumentację fotograficzną.

Warsztaty zorganizowano w celu doskonalenia kadr związanych z edukacją ekologiczną i ochroną przyrody, w porozumieniu z Podkarpackim Centrum Edukacji Nauczycieli w Rzeszowie, Oddział w Krośnie. Uczestnicy warsztatów (21 osób) otrzymali bezpłatne wydawnictwa Bieszczadzkiego PN i Magurskiego PN, materiały szkoleniowe wydane metodą małej poligrafii oraz zaświadczenia o ukończeniu warsztatów, wystawione przez Bieszczadzki Park Narodowy i Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli Oddział w Krośnie. Zebrano zdjęcia od uczestników warsztatów w celu wykonania prezentacji multimedialnej podsumowującej warsztaty. Warsztaty stanowiły 4 etap akcji edukacyjnej BdPN „Człowiek i Góry” i zostały dofinansowane ze środków WFOŚiGW w Rzeszowie.

